

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti
tuleviku heaks

 Edu
Tegu | ETTEVÖTLUSÖPPE
PROGRAMM

Uudiskiri

MÄRTS 2019

14

TOIMETAJA VEERG

Kevad on kevad on tärkamise aeg. Seetõttu on ka Uudiskiri pühendatud inspiratsiooni saamiseks headele ideedele ja praktikatele – neid jagub paljudest koolidest üle riigi. Näiteks Mooste Mõisakoolis ollakse kindlad, et tulevikuuskuste kujundamiseks ei ole laps liiga väike. Tartu Kristjan Jaak Petersoni Gümnaasiumis saavad noored ise tunda otsustamise ja vastutamise väljakutseid ning boonuseid ja osalt ka seetõttu on ettevõtlusõppest kujunenud populaarseim valikaine. Aasta ettevõtlik õppur 2018 Merilin Priilinn-Türk jagab abituriendina mõtteid parimatest elu- ja õpikogemustest ning ideid noore vaatenurgast, kuidas haridussüsteemi kohandamisega oleks õpetamise mõju noortele veelgi suurem. Inspiratsiooni andmiseks, kuidas kogukonda kaasata õpetamisse ja õppimisse, koondasime koos Eesti Kaubandus-Tööstuskajaga valiku koolide ja ettevõtete koostöönäiteid eraldi kogumikku. Lisaks saavad sõna mitmed alustavad ettevõtlusõpetajad, kellel enda sõnul veel tagasihoidlikust kogemusest hoolimata on siiski palju õpetlikku juba ka teiste alustavate kolleegidega jagada. Seega võtke tassike kohvi ja head lugemist!

LIINA PISSAREV
Uudiskirja toimetaja

SISUKORD

- 2 ▶ Ettevõtlusõpe on vähemal või rohkemal määral jõudnud 368 õppeasutusse *Margit Partei*
- 4 ▶ Ettevõtete ja koolide koostöö praktikate kogumik annab ideid!
- 5 ▶ Merilin Priilinn-Türk: feilimine kui õppetund on koolinoortele oluline
- 9 ▶ Ettevõtlusõpe – ilma enam ei saa ehk kadunud sokkide lugu *Erika Veide*
- 11 ▶ Mooste Mõisakoolis ei küsi ettevõtlikkus vanust *Kädi Alanurm*
- 13 ▶ Ettevõtlusõppest on kujunenud Tartu Kristjan Jaak Petersoni Gümnaasiumi õppurite lemmikaine
- 16 ▶ Ettevõtlikkuse märksõnad koolis: huvi tekitamine, õiged inimesed, koostöö ja praktilisus
- 19 ▶ Üks küsimus: kuidas õpetad ettevõtlust?
- 22 ▶ STARTERi kogemus sütitas Ukraina üliõpilasi ja õppejõude
- 22 ▶ STARTERi tiimide ja mentorite kiirkohting Eesti ühel suurimal mentorüritusel
- 23 ▶ Koolid said toetust ettevõtlusõppe arendamiseks koostöös kogukonnaga
- 23 ▶ Sündmuste kalender

ETTEVÕTLUSÕPE ON VÄHEMAL VÕI ROHKEMAL MÄÄRAL JÕUDNUD 368 ÕPPEASUTUSSE

MARGIT PARTEI, ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu seire spetsialist

Kuidas on ettevõtlusõpe Eestis arenenud kolme aastaga Edu ja Tegu programmi toel ning mida pakume veel kahe aasta jooksul haridusasutustele?

2018. aastal liitus ettevõtlusõppe programmiga Edu ja Tegu 73 uut kooli, seega on alates 2016. aastast võtnud meie tegevustest osa juba 368 ettevõtlusõppe huvilist kooli üle Eesti – 320 üldhariduskooli, 29 kutseõppeasutust ja 19 kõrgkooli. Enamik koole on võtnud osa rohkem kui ühest ettevõtlusõppe programmi tegevusest.

Rohkem kui pooltes (59%) liitunud õppeasutustes on juba alustatud ettevõtlusõppe rakendamist. Ettevõtlusõpet on võimalik rakendada mitmel moel, näiteks lisades ainekavasse vastava ettevõtlusõppe mooduli või aine, lõimides ettevõtluspädevuse osi olemasolevatesse ainetesse, võttes kasutusele Junior Achievementi (JA) majandus- ja ettevõtlusõppe programmi, liitudes “Ettevõtliku kooli” võrgustikuga või osaledes äriideede arendamise programmis STARTER.

Soovides mõista, mis on ettevõtlusõpe, milleks on see vajalik ja kuidas seda oma koolis rakendada, on 217 kooli õpetajad/õppejõud osalenud ettevõtlusõppealastel täienduskoolitustel kokku 2225 korral, lisaks on toimunud JA ning „Ettevõtliku kooli“ koolitused. Koolitused jätkuvad kuni 2020. aasta lõpuni. Alates 2019. aastast toimub lõviosa koolitustest mitmekuiste koolitusprogrammidenä nii algajatele kui ka edasijõudnutele. Koolituste tagasiside põhjal on osalejad saanud nii praktilisi oskusi, teoreetilisi teadmisi kui ka kasulikke kontakte koostöök. Ootame õpetajaid ja õppejõude osa võtma, et ettevõtlusõpe saaks levida igasse Eesti paika, nii suurde kui ka väiksesse kooli.

Neile, kes tunnevad huvi ettevõtlusõppega alustamise osas, kuid ei oska kuskilt alustada, pakume koostöös sihtasutusega Innove üldharidus-, kutse- ja rakenduskõrgkoolidele tuge ning nõustamist ettevõtlusõppe moodulite ja ainekavade rakendamisel kuni 2020. aasta lõpuni. Ettevõtlusõppe arendamiseks ja läbiviimiseks ning koostöös ettevõtjatega õppe praktilisemaks muutmiseks on võimalik toetust taotleda avatud taotlusvoorudest.

Tulevikuoskuste arendamiseks õppes on liitunud JA Eesti programmidega ainuüksi kolme aastaga 237 ja “Ettevõtliku kooli” võrgustikuga 101 uut kooli. Eesti üldharidus- ja kutsekoolides tegutseb aktiivselt üle 300 õpilasfirma.

STARTER programmis Tartus, Tallinnas, Ida-Virumaal, Läänemaal, Võrumaal ja Pärnumaal on oma äriideid arendanud üle 1400 õppuri 43 Eesti koolist. Vilistlased on läbi aastate hinnanud STARTERit kõrgelt, eriti väärtuslikuks peetakse mentorite soovitusi. Üle 90 protsendi STARTERi läbinutest soovitaksid seda oma sõbrale ning valdav enamus tunneb, et on pärast programmi läbimist muutunud ettevõtlikumaks.

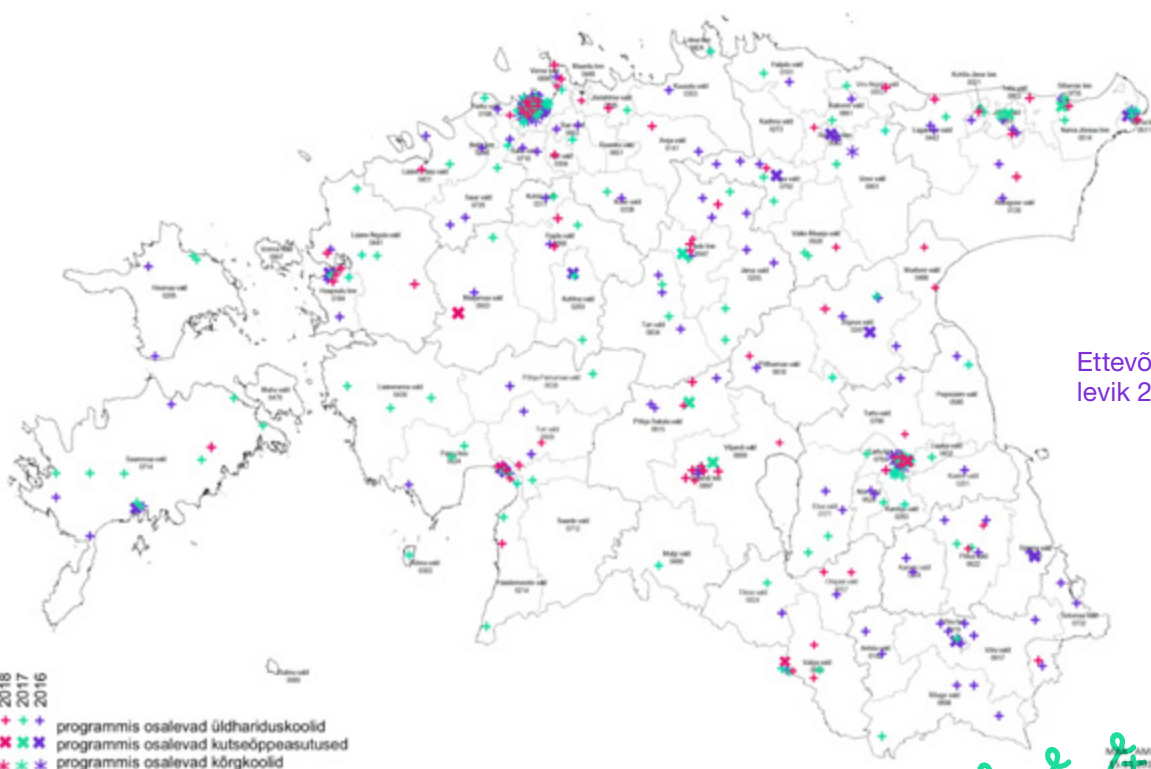
Kõik need võimalused on haridusasutustele kuni 2020. aasta lõpuni Euroopa Sotsiaalfondi toel tasuta – seega koolid on oodatud liituma ja võtma programmist maksimum.

Ettevõtlusõppe arengute, toimuvate ürituste ja heade praktikatega kursis olemiseks tasub jälgida Edu ja Tegu teavituskanaleid. Korraldame teavitusüritusi üle Eesti: tutvustame koolijuhtidele, haridusspetsialistidele ja õpetajatele ettevõtlusõppe võimalusi ja materjale kohapeal ning viime läbi ettevõtete ja koolide koostööseminare. Need üritused annavad võimaluse ühiselt mõelda koostöötegevusi, läbi mille õppimist koos kogukonnaga põnevamaks ja praktiliseks muuta. Koostöös Eesti Kaubandus- ja Tööstuskojaga on valminud ettevõtete ja koolide koostöö heade praktikate kogumik.

Ettevõtlikud õppurid – tulevased aktiivsed ühiskonna liikmed ja Eesti elu edendajad – tulevad ettevõtlikest koolidest.

HARIDUSASUTUSTELE ABIKS: ettevõtlusõppe tugimaterjalid ja inspiratsioon

- ▶ [Ettevõtlusõppe moodulid, ainekavad ja muud tugimaterjalid](#) on välja töötatud nii üld-, kutse- kui kõrgharidusele. Kõikidele moodulitele on loodud e-tugi, juhendid e-toe asukoha ja paroolidega leiab kodulehelt.
- ▶ Ettevõtlusõpet toetavad [täienduskoolitused ning ettevõtete ja koolide koostööseminarid](#) saab valida koolituskalendrist.
- ▶ [Ettevõtlusõppe alusdokument](#) „Ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemne arendamine Eestis“ annab ülevaate ettevõtluspädevuse mudelist ja sellega seonduvatest õpiväljunditest, ettevõtlusõppe käsitlustest, hindamisest jpm.
- ▶ [Ettevõtluspädevuse mudel](#) annab ülevaate kõikidest ettevõtluspädevuse alapädevustest.

ETTEVÖTETE JA KOOLIDE KOOSTÖÖ HEADE PRAKTIKATE KOGUMIK INNUSTAB TEGUTSEMA!

Valminud on ettevõtete ja koolide koostöö heade praktikate kogumik, mis sisaldab erinevaid näiteid koolide ja ettevõtete koostöövormidest kõikidelt haridustasemetelt ehk on mõeldud nii üldharidus-, kutse- kui kõrgkoolidele. Koostöös sünnivad tulevikutegijad - läbi ettevõtjate kaasamise on nii õppimine kui õpetamine huvitav, eluline ja praktiline. Kindlasti tasub üldhariduskoolidel uurida ka kõrgkoolide ja kutsekoolide tegemisi ning vastupidi, sest kõiki ideid saab vastavalt vajadusele kohandada, täiendada, lõimida, omavahel siduda. Kuna häid näiteid on palju ja vajadust sellise praktilise kogumiku järele on välja toodud kõikvõimalikul moel, siis on teosele oodata ka järke.

Kogumik sündis ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu ning Eesti Kaubandus-Tööstuskoja koostöös. Rahastaja: Euroopa Sotsiaalfond.

Kogumik on loetav ja allalaaditav
[ettevõtlusõppe programmi kodulehel](#)

MERILIN PRIILINN-TÜRK: FEILIMINE KUI ÕPPETUND ON KOOLINOORTELE OLULINE

Paludes Edu ja Tegu Aasta ettevõtlikult õppurilt 2018 Merilin Priilinn-Türkilt intervjuud, saan vastuseks, et ta on heameelega nõus, kuid enne on vaja teha ära Cambridge Advanced eksam, korraldada suur ülekooliline jõululaat, osaleda paneeldiskussioonil, noormentori koolitusel ning teha hindale 5 mõned viimase kursuse kontrolltööd, millest sõltub tema lõpumedal. Oleks meil kõigil selline prioriteetide seadmise oskus, sihikindlus ja energia, mõtlen endamisi. Otse loomulikult jagab Merilin kõigi tegevuste kõrvalt siiski põhjalikult mõtteid noorte ja väljakutsete, oma parimate õpikogemuste, efektiivse õpetamise, haridussüsteemis vajalike muutuste ja tulevikuplaanide teemal.

Väljakutsetest ja arengust. Winston Churchill: “Pessimist näeb igas võimaluses probleemi. Optimist näeb igas probleemis võimalust.”

Tunnen, et noored piiravad sageli oma potentsiaali kolmel põhjusel: kardavad feilida, kardavad teistest eristuda, kardavad olla nemad ise ja teha seda, mida nende hing ja süda tõsiselt ihkab. Sisemiselt õnnelik saab olla ainult neid asju tehes, mis teevad meid endid õnnelikuks.

Paljud noored ei näe väljakutsetes õppimisvõimalusi, vaid feilimise võimalust ning see hirm sunnib neid raamidesse, kuid väljakutsetele ja hirmudele vastu seista aitab just seniste enda seatud piiride ületamine. Mind on sundinud piire ületama õpilasfirma Best Ice tegevjuhi kogemus ning seetõttu lähenen nüüd probleemidele just nii nagu need oleksid võimalused- võimalus midagi paremaks muuta, võimalus ületada ennast ja areneda. Suurim motivatsiooniallikas ja kannustav jõud minu jaoks on väljakutsed ja isiklik areng. Väljakutsete all mõtlen näiteks õpilasfirma tegemist, noormentoriks olemist, erinevatel konkurssidel osalemist, projektide kirjutamist, konverentsidel ja paneeldiskussioonidel esinemist, rahvusvahelistes projektides mentoriks olemist ja muud sellist. Mind on väljakutsed üles leidnud Tallinna 21. Kooli poolt pakutud võimalustest kinni haaramise läbi, tõeline Domino ahel läks käima peale õpilasfirmat, kui hakkasid tulema erinevad pakkumised projektides ja üritustel osalemiseks.

Õppimisest. Pablo Picasso “Parim viis õppida on teha seda, mida sa ei oska.”

Ettevõtlusõpe ja kooli poolt pakutud võimalused on andnud mulle võimalusi kogu edasiseks eluks. Õpilasfirma kogemus oli mulle justkui viskamine tundmatusse vette. Me kõik olime oma rollides esimest korda ja alustasime täiesti nullist. Õppisime meeletult ennast ja teisi analüüsima, õppisime palju ka oma vigadest. Õppisime kiiremini kui kunagi varem, sest enda tehtud vigu ei taheta ju mitu korda läbi teha. Ilma feilimiseta pole arengut. Ma ütleksin, et ebaõnnestumised on just nagu maitseained, mis lisavad saavutatud tulemusele selle õige lõpliku, tervikliku maitse.

Loomulikult oli ka meil hetki, kui kaalusime loobumist. Kuid lõpuks mõistsime, et ka feilimine ehk eksimine või läbikukkumine on oluline, sest see võimaldab õppida ja areneda!

Olen saanud sellel teekonnal meeletult palju oskusi ja kogemusi, mida tavatundidest ei saaks – efektiivses ajaplaneerimises, eesmärkide seadmises, meeskonna suhete hoidmises, motiveerimises, enda arvamuse tagasihoidlikumalt ja vahest vastupidi intensiivsemalt esitamises teiste heaolu nimel, eneseanalüüsis, tahtejõu arendamises. Koolis järgivad õpilased etteantud päevakava, ettevõtlusõppe kõige puhtam vorm – õpilasfirma – pani mind aga ise enda tiimiga koos eesmärke seadma ja tegevuste elluviimiseks ajakava koostama, see osutus algselt palju keerukamaks. Pidime tiimikaaslastena katsetama nii enda kui üksteise piire, teadmaks, kui kaugele oleme valmis nullist alates oma eesmärkide saavutamise nimel koos minema. Me osalesime õpilasfirma tegutsemisaja ehk kaheksa kuu jooksul rohkem kui 25 laadal ja üritusel. Enne lõppvõistlust aga üllatusin, kuuldes, et keskmine õpilasfirma oli tegevusaja jooksul käinud maksimaalselt 4-5 laadal. Siis jõudis meile kohale eesmärkide seadmise ning tahtejõu olulisus!

Koolitundidest ei saa kaasa julgust, mis tuleb õpilasfirmat tehes, julgus areneb läbi koostööpartnerite ja klientidega suhtlemise, esinemiste ning võistlustel käimise, meeskonna probleemide lahendamise ja kõige muu. Lisaks mõistsin, et tiimis ei loe vanus ega vähesed kogemused – palju olulisemad on kirg ja pühendumine.

Kui oleks minu teha, teeksin koolisüsteemis gümnaasiumi tasemel õpilasfirma läbimise kohustuslikuks, kuna see arendab erinevalt tavalistest koolitundidest inimest ennast. Õpilane muutub täiskasvanulikumaks, suudab võtta vastutust, suunata ise enda elu ja pingutada enda seatud eesmärkide nimel. Sellised kogemused ja oskused aitavad koolilõpetajal astuda pärisellu küpsena.

Õpetamisest.

George Lucas: “A comfort zone is a beautiful place...but nothing ever grows there.”

Ilma sunnita valitakse mugavus. Seda on eriti hästi näha koolis – õpilased teevad hinde kättesaamiseks täpselt nii vähe kui võimalik ja nii palju kui vajalik ja õpetajad enamasti, on muidugi alati erandeid, pingutavad täpselt nii palju, et õpiku tekst korrektsesti edasi anda. Uue info omandamiseks efektiivseim viis aga õpilase vaatenurgast on selle infoga praktiliselt töö tegemine, kas ühel või teisel moel. Tänapäeval on üha rohkem hakanud levima ka emotsioonide läbi õppimine, sest kõik isiklikumalt puudutav või ahhaa-elamust tekitav jääb õpilastele paremini meelde. Meie kool on selles osas palju teinud, igakuised keemialaborid, filmide sidumine õppeaine teemadega, oma ala spetsialistide rääkima kutsumine – pidevalt midagi toimub.

Abituriendina tunnen, et tänapäeva haridussüsteemis oleks vaja muuta õpetamise metoodikat. Inglise keeles on väga head sõnad learning ja studying, eesti keeles üks väljend “õppimine”. Oluline on mõista, et “õppimisel” ja “õppimisel” on vahe. Koolisüsteemis võiks kaaluda lisaks hinnetele testide eest ka õpilaste kogemuste ja arengu hindamist. Minu suurim õppimine, muutus ja arenemine kogu 12-aastase õppimise perioodi jooksul toimus just tänu ettevõtlusõppes õpilasfirma tegemise võimalusele – arenesin aastaga sama palju isiksusena kui 12 aastaga kokku. See aasta tegi minust täiskasvanu – ennast analüüsiva, kohusetundliku, julgema inimese, kellel on kindlus oma tulevikusoovides. Suurim noorte arengu pidur on see, et õpilastel lastakse vähe ise kogeda, vähe feilida ehk läbi kukkuda ja näidata liiga vähe päriselu. Ja muidugi võiks koolisüsteemi suures koguses süstida juurde praktikat – elulisi näiteid ja väljaspool kooli õpet.

“Hoogu naiseetevõtlusele” konverentsi paneeldiskussioon

Best Ice Terevisioonis

Oma kogemuse baasilt saan öelda, et elulised seosed ning oskused (töövarjupäevad, erinevate valdkondade ja ametitega kokkupuude, valikained, praktilised ülesanded) aitavad meid, lõpetajaid, väga palju, nii erialavalikul kui ülikooli kõrvalt töötades, kui see vajalikuks osutub. Meie koolis on valikained väga laialdased ja mitmekülgsed, et noor inimene saaks juba gümnaasiumis katsetada, millised valdkonnad rohkem sümpatiseerivad, millised mitte.

Koolil on suur roll erinevate võimalustega maastiku loomisel ja minu kool on pakkunud võimalusi aktiivsetele õpilastele, tuleb vaid ise neist kinni haarata (ürituste juhtimine, tudengivarju päev jne).

Õpilased vajavad, õpilased tahavad... Jah, õpetaja roll selles soovide ja vajaduste rägastikus ei ole lihtne, kuid ei ole kahtlustki, et on väga oluline. Õpetajad vajavad ka tunnustust ja austust ning motiveerimist õpilaste poolt, mitte ainult vastupidi. Mida peab tundma õpetaja, kui klassitais õpilasi päevast päeva, tunnist tundi vaatab õpetajale tuima kalanäoga otsa. Veel halvemal juhul ei vaadatagi otsa, vaid telefoni. Olen ise seda kogunud, andes loengut Tallinna Ülikooli tudengitele ja enne minu loengut tegi eelmine koolitaja veel nendega rühmatööd. Imbusin vaikselt auditooriumisse ja vaatasin, kuidas tudengid – kes on teadlikult valinud ülikoolitee – on täiesti tuimade nägudega telefonis. See vaatepilt sundis mind kiiresti muutma enda planeeritud koolitusmeetodit. Kutsusin tudengeid üles tegema elus sellised valikud, mida nad ise teeksid kirega ja särava silmadega. Peale seda ärkas enamik auditooriumist oma tuimusest üles. Sellel hetkel mõistsin, milline väljakutse on tänapäeval õpilaste tähelepanu saavutamine ja hoidmine ning selle taustal veel õpetaja enda motivatsiooni säilitamine.

Hea õpetaja on minu arvates südamega asja kallal – ta soovib õppijatega tegeleda, neid motiveerida ning teadmisi edasi anda. Meeldejääv õpetaja on oma ala professionaal emaliku puudutusega, lisaks ka suhtlemisproff, et toime tulla erinevate õpilastega ning rakendada meetodeid õpilaste kaasamiseks tundides, säilitamaks nende huvi ja kinnistamaks teadmisi. Õpetaja on meie, õppijate, eeskuju ja paljuski kujundaja – seega käitumine ja suhtumine on olulised. Meie, õpilased, aga võime ise initsiatiivi näidata ideedega, mida põnevat teema õppimisega seoses võiks teha ning austada õpetajat oma saajaprotsendilise kohaolekuga tunnis.

Elust.

Oscar Wilde: “Elamine on kõige harukordsem asi maailmas. Enamik lihtsalt eksisteerib.”

Vahel tundub, et nii noortele kui vanematele on elu selleks, et kannatada ning leida vabandusi, miks mitte asju teha. Passiivsusega võetakse endalt võimalus midagi ära teha, saavutada, õnnelik olla, unistusi teostada. Võimalik, et NSVL-i pärandus on ka harjumus teha täpselt nii palju kui palutakse, mitte kübetki rohkem. Asi on ju kinni valikutes – oma kogemust saan öelda, et ka eliitkooli kõrvalt on võimalik tegeleda asjadega, mida tõsiselt armastad ja astuda samme tuleviku eesmärkide suunas. Milleks kaotada aega ja oodata, kui saab alustada kohe? Tuleb tegeleda sellega, mida armastad, kasutada aega mõistlikult ja väärtustada seda, sest aega tagasi ei saa.

Probleemiks peetakse noorte pidevat sotsiaalmeedias olemist. Kuid ka sotsiaalmeediast saab võtta parima – jälgida sisu, mis õpetab, aitab areneda, liikuda oma unistuste ja eesmärkide suunas. Ka blogipidamisest võib kujuneda tulevikus tulu teenimise koht.

Viimastel aastatel leiavad projektid ise tee minu juurde, seetõttu minul niisama laisklemist ei tulegi ette. Tõsi, öötunde jääb vahel väheks, aga olen eduelamuste ja kogemuste võrra rikkam ning seetõttu õnnelikum. Kui tunnen, et vajan puhkehetke, tulevad uued projektid, konkursid ja üritused peale, nii et tegutsen täiskiirusel edasi. Samas olen õppinud ka “ei” ütlemata, sest muidu ei pea tervis vastu. Arvan, et kui praegu – noorena – jätkub motivatsiooni, kirge, pühendumust ja tahtmist, siis peangi just täna täiskäigul tegutsema.

Energiat aitab hoida vaimse ja füüsilise tasakaal – tunnen, et treeningud aitavad ka vaimul puhata ning peale seda suudan paremini keskenduda õppimisele ja muudele vaimsetele tegevustele. Üheksa aastat iluvõimlemistreeninguid (mis päädisid rühmvõimlemise meistritiitliga) on kirjutanud nii ehk naa kehasse vajaduse liikumise järele.

Tulevikust.

George Lucas: “Kui sa tahad olla edukas mingil alal, siis on järjepidevus üheks edu aluseks. On väga tähtis, et sa leiaksid midagi, millest sa sügavalt hoolid, mille vastu sul on sügav kirg, sest sa pead sellele asjale pühendama palju aega oma elust.”

Tulevane töökoht peaks olema minu jaoks koht, kus saan areneda. Oluliseks märksõnadeks on pidevad väljakutsed ja uued, lahendamist vajavad ja õppimist võimaldavad olukorrad, söbralik, loominguline, eesmärkidele ning uuendustele orienteeritud kollektiiv.

Minu ülikooliplaanidesse tekkis muutus kuu ajaga. Põhikooli plaan saada psühholoogiks asendus otsusega minna TalTechi äriandust õppima spetsialiseerumisega ettevõtluse ja juhtimise suunal. Selle otsuseni jõudmisele aitas eelkõige kaasa õpilasfirma Best Ice'i tegevjuhi amet ning kõik seeläbi ja selle aastaga avanenud uksed. Muidugi tean, et ettevõtluse eriala tagab tööturul kõik ja samas mitte midagi ehk, et minu tulevik on ikka minu enda kättes. Magistrikraadi omandamiseks kaalun välisülikooli, kuid oleneb, mis mul sellel hetkel Eestis parajasti käsil on. Oma teist lemmikeriala psühholoogiat kavatsen juurde õppida. Tunnen, et pean tegelema asjadega, mis teevad mind õnnelikuks, tekitavad rahulolu tunde ning pakuvad pidevat arenguvõimalust.

Lisaks soovin anda inimestele tagasi seda, mida ise olen neilt saanud – näiteks õpilasfirmas väärtustasin väga praktikute nõuandeid ning tegutsen ise õpilasfirmade noormentorina, toetan Junior Achievementi ja JA Alumnit erinevatel üritustel ning konverentsidel. Sel aastal olin paevajuhiks suurimal õpilasfirmade laadal Rocca al Mare keskuses, kus eelmisel aastal veel ise võistlesin. Kevadel korraldan koostöös JA-ga võistlust “Eesti parim õpilasfirma 2019”, milles ise eelmisel kevadel samamoodi osalesin. Saan korraldada üritust koostöös inimestega, kes mind toetasid minu teekonnal, anda noortele samasugune võimalus ennast teostada. Võistluste käigus olen aga aru saanud, et kõige olulisem on võistelda mitte teistega, vaid iseendaga. Ületades iseennast me areneme!

Soovin, et noored saaksid samasuguseid võimalusi läbi elada nagu mina kooliajal ja panustan sellesse juba praegu ning kindlasti ka tulevikus ise!

Noored peavad järgima oma südant ning tegema asju kirega, nii tuleb ka edu!

Õpetajatele: meie – noored – oleme teile väga tänulikud, lihtsalt tihtipeale õpilased ei oska “aitäh” öelda ning tunnustust välja näidata.

ETTEVÕTLUSÕPE – ILMA ENAM EI SAA EHK KADUNUD SOKKIDE LUGU

ERIKA VEIDE, SA Innove üldhariduse ettevõtlusõppe koordinaator

Elame hetkel kõige kiiremini muutuval ajal inimkonna ajaloos. Oli aegu, kui info liikus sama kiiresti kui lendas kirjatuvi või liikus postitõld. Praegu on info liikumise kiirus jõudmas järele mõttekiirusele. Info väga kiire jagamine ja kättesaadavus on osa tänapäeva elust.

Meie lapsed on seega sündinud põnevasse aega. Aega, mis on meile küll uudne, kuid ometi tahame me teha kõik selleks, et järgmine põlvkond selles ajas oma parima suudaks luua. Mis on need tänapäeva oskused, milleta me oma lapsi iseseisvasse ellu saata ei taha, ei tohi? Sellest võib tulla päris pikk nimekiri.

Mõtleme hetkeks näiteks konkurentstile. Vikipeedia andmeil on konkurents *subjektide püüdlamine eesmärgi (ühise ressursi) poole olukorras, kus ühe suhteline edu tähendab teise ebaedu*. Kas peame lapsi õpetama hakkama saama nii ühel kui ka teisel pool? Või kujunevad need oskused kogetu põhjal?

Ettevõtlusalaste teadmiste ja oskuste kujundamine ehk ettevõtlusõpe on üks neist tähtsatest tänapäevastest oskustest, mis tulevad kasuks igal elualal. Kui mõnikümmend aastat tagasi ei osatud koolis selliste oskuste arendamisele veel mõeldagi, siis täna peame suutma need oskused lastele elus edukalt toime tulemiseks kaasa anda.

Mida on võimalik läbi ettevõtlusõppe pakkuda?

Eesti koolides on ettevõtlusõppe aluseks haridus- ja ettevõtlusekspertidest koosneva töörühma loodud ettevõtluspädevuse mudel, mida järgides on võimalik arendada ettevõtlikkust süsteemselt.

► **Enesejuhtimine.** Mida rohkem on inimese elus erinevaid rolle enese suhestamiseks teiste inimestega, seda edukam ja tervem ta on. Enesejuhtimise oskus ja selle pidev arendamine aitab inimesel saada rohkem ja mõjusamalt iseendaks, leida kooskõla oma rollides ning tõsta oma enesehinnangut. Ettevõtlusõppe keskendub erinevate tegevuste ja ülesannete kaudu peasjalikult neljale aspektile: metatunnetus, emotsioonidega toimetulek, autonoomne motivatsioon ja arenguuskumus. Me sünnime oma perekonna mustritesse ja loome oma tuleviku tarvis uusi mustreid. Kaheldakse sellise inimese arukuses, kes pidevalt tehes samu tegevusi ja ka astudes samale rehale, loodab saada erinevaid tulemusi. Ometi aeg-ajalt leiame end samas olukorras ja samuti meie kasvavad noored. Inimene vajab oma mustrite keskel elades oskust ära tunda, kas need tegevused viivad mind soovitud eesmärgini. Et ka lapsed mõistaksid, et enesedistsipliin ei muud, kui üks valik. Valik selle vahel, mida ma tahan **praegu** ning mida ma tahan **üle kõige** - kui ma tahan **üle kõige** saada paremasse vormi, siis ahvatlev kook **praegu** peaks jääma söömata.

► **Sotsiaalsete olukordade lahendamine.** Selle pädevuse juures püütakse arendada õppija algatusvõimet, suhtlemisoskust ja koostööd.

Keskmisel inimesel on elus umbes kümme tuhat kontakti. Pikas plaanis sõltub inimese elukvaliteet sellest, kui pädevalt ja hästi ta nendes suhetes ja kontaktides toime on tulnud. Me kõik naudime last, kes täitsa ise ja omaalgatuslikult koristab ära toa, valmistab perele esimese õhtusöögi, liitub mõne põneva programmiga, töötab vabatahtlikuna või on muul moel tubli. Saame aru, et üles on kasvanud üks tore ja ettevõtlik inimene.

Mõni laps vajab sellel teel rohkem innustamist. Teine leiab igal nurgal kire, mis aitab teda edasi. Me oleme erinevad, kuid oleme kõik nõus, et on ülimalt raske elada, töötada ja suhelda inimesega, kellel puudub igasugune initsiatiiv. Need kogemused on rususvad ja ka sellise inimesega kokku puutujate arengut pärssivad. Tänapäevased teadmised õppimisest ja arengust toetavad arusaama, et kõik pädevused on arendatavad. Seega ei saa ettevõtlikkusest rääkida kui ainult kaasasündinud omadusest.

► **Väärtust loov mõtlemine ja lahenduste leidmine.** See osa keskendub kõige lihtsamalt öeldes mõtlemisioskusele. Erinevate tegevuste käigus aitame arendada loovust, probleemilahendamise oskust, kavandamist ning eetilistust ja jätkusuutlikkust. Viimase alapädevuse juures on oluline õpetada vaagima ja arutlema olukordade üle, samal ajal kasutades erinevaid väärtuspõhimõtteid (isiklikke ning ärilisi, ühiskondlikke, kultuurilisi jne).

► **Äriideede elluviimine,** mis koosneb kolmest alapädevusest: keskkonna mõistmine, ärivõimaluste avastamine ja finantskirjaoskus.

Üks müstilisemaid asju on sokkide kadumine pärast pesu. Sama müstiline on paljude jaoks iga kuu lõpus küsimus, kuhu kogu raha kadus. Rahatarkuse õppimine ja kujundamine aitab pikas perspektiivis nii palju tarbetut stressi vältida ja annab hulga eeliseid. Loomulikult arendatakse ettevõtlusõppes laiemat teadmist, kuidas majandus toimib ja milline on iga inimese mõju ja roll majandussüsteemis.

Kui meil ka õnnestub elus teatud valdkondi vältida, siis majandusest ja ettevõtlusest meil pääsu ei ole. See on keskkond, kuhu iga laps ja noor varem või pisut hiljem mingis rollis satub. Hea on anda talle kaasa parimad teadmised ja võimalused õnnestumiseks. Ma ei näe enam võimalust saata lapsi isaseisvasse ellu ilma ettevõtlikkuse ning ettevõtlusalaste teadmiste ja oskusteta. Aeg, mil elame, on kahjuks liiga kiire ja armutu, et õppida vaid külma vette visatuna oma kogemustest ja vigadest.

MOOSTE MÕISAKOOLIS EI KÜSI ETTEVÕTLIKKUS VANUST

KÄDI ALANURM, Mooste Mõisakooli algklasside ettevõtlusõpetaja

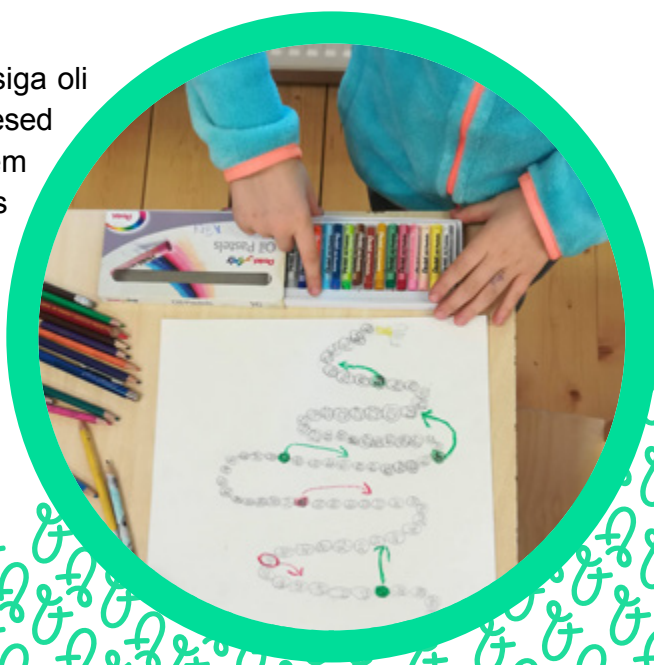
Ettevõtlus ja ettevõtlikkus - need on sarnased, kuid samas nii erineva tähendusega sõnad. Kas ettevõtlusõpe küsib vanust? Olen sellest õppeaastast Mooste Mõisakooli 1.-3. klasside ettevõtlusõpetaja. Oma kogemuse põhjal saan öelda, et juba kooliüüsid võivad olla ettevõtlikud, kui neile selleks võimalus anda ja minagi otsin pidevalt eakohaseid tegevusi teemade selgitamiseks.

Esimeses kooliastmes saabki enamjaolt keskenduda ettevõtliku hoiaku tekitamisele ning juba 3. klassis saab juurde tuua ettevõtlusele omaseid mõisteid ja ka neid üsna lastepäraselt seletada. Minu eesmärk õpetajana on ettevõtlustunnis kujundada ettevõtlikku hoiakut erinevate tegevuste kaudu. Olgu selleks mäng, joonistamine, isetegemine või suurte piltide, kaartide, videote vaatamine, nende üle arutamine, presenteerimine või otsuste langetamine. Soovin tundides arendada julgust ja oskusi: julgust küsida, julgust esineda, oskust otsustada ja valida ning oskust põhjendada oma valikut või tegevust. Selleks püüan leida tegevusi, mis ühtlasi arendaksid ka loovust, meeskonnatööd ja eneseteadlikkust.

Pirukate müüja esimeses klassis võib olla tulevane ärihai

Laste toimetamistest tekib sageli toredaid lugusid. Mängisime 2. klassiga mängu pirukate valmistamisest ehk teisisõnu tootmismängu. Vaatasime ja uurisime, kuidas käib individuaalootmine ja kuidas konveiertootmine. Hiljem leppisime lastega kokku, et mõtleme meeskondades välja väikese ettevõtte ning ühtlasi ka selle, kuidas tooteid tutvustada ning kliente meelitada. Andsin lastele vabad käed reklaami tegemise osas. Mõnelgi tuli sõõriku hind päris krõbe, kuid vastused küsimusele, miks on see toode parem kui teistel, olid kuldaväärt. Toodi välja, et kasutatakse paremaid koostisaineid, maitsevalik on suurem, pakuti boonuseid - kui ostad kaks, saad kolmanda tasuta, pakuti koju toomise teenust ja muid lisaväärtusi. Meie kõigi töövõit sellel päeval oli, et pool aastat pidevatele miksile vastamine andis hea tulemuse. Noorte põhjendused rabasid mind, sest tegelikult ei olnud selle tulemuseni jõudmine lihtne. 2. klassiga ettevõtlusõpetust alustades sain põhiliseks vastuseks vaikuse või „ma ei tea“. Nüüd aga tuleb vastuseid ja põhjendusi nagu oavarrest.

Tõele au andes tuleb ka tunnistada, et esimese klassiga oli alguses päris keeruline. Esiteks on nad alles üsna pisikesed ja igaüks harjub koolis käimisega erinevalt. Kõige suurem katsumus oli leida tunni sees eri liiki tegevused, mis hoiaksid nende tähelepanu, kuid ei viiks fookust teemalt eemale. Selleks lugesime koos lugu ning seejärel arutasime selle üle, mängisime võistlusmänge, joonistasime ja meisterdasime. Ükskord tuli poiss ütleva, et õpetaja, tänane tund oli nii raske. Järgmises tunnis

muutsin sama teema käsitlemisel tegevusi. Ka õpetajana õpin ise pidevalt! Ükskord silmitsesin laste kunstiteoseid klassiruumis ja tekkis mõte, et teeks koos vahva lauamängu. Kuna õppisime sellel päeval ka joonistamist, andsin lastele vabaduse valida, milline mäng teha. Mängud tulid huvitavad ning lapsed mängivad neid vahetundides siiani.

Julgus mõelda ja öelda

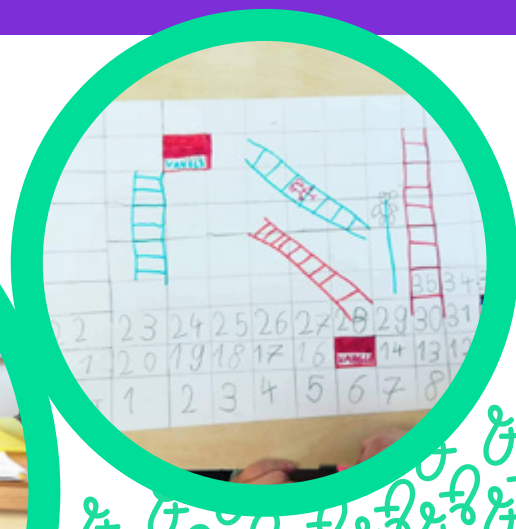
Kolmanda klassiga saab kõige paremini arutada ja juba veidi ka sisulisemat tööd teha. Minu enda jaoks oli kõige meeleolukam teema seotud otsustamise ja hääletamisega. Esimesel tunnil pidime otsustama, mida võiks teha pildil oleva tühja ettevõttega. Rääkisime, kuidas otsustamisprotsess käib, tegime avaliku hääletuse, mis õpilastele see väga meeldis ning lõpus põhjendasid kõik oma arvamusi. Teises tunnis mõtlesime välja, kuhu klassiga minna ja läbisime otsustamisprotsessi etapid: ajurünnak, positiivsete-negatiivsete poolte kaardistamine ning lõpuks parima idee väljaselgitamine läbi salajase hääletuse. Kolmandas tunnis said lapsed otsustada oma raha kasutamise üle, unistades, mida nad teeksid 100 euroga. Otsused oli mõistlikud ja põhjendatud, sest kõik jäljendasid eelpool õpitud otsustamise protsessi.

Ükski päev koolis ei ole täpselt sama, mis eelmine ja algaja õpetajana seisan ikka silmitsi olukordadega, kus tuleb teha jooksvalt muudatusi ning mõnikord ka tund uuesti läbi teha. Olles ise tegelikult vanemate kooliastmete matemaatikaõpetajaks õppinud, andsid julguse osalise ajaga ettevõtlusõpetajaks minna just ettevõtlusõppe programmi koolitused ja väljatöötatud ettevõtluspädevuse mudel, millel põhineb kõik minu tunnis õpetatav.

Tänaseks võin julgelt öelda, et näen juba oma töö tulemusi ning järgmisele kooliastmele edasi liikudes on minu õpilastel olemas kübeke enesekindlust, julgust öelda, mõelda ning teha. Ja mitte mõttetult, vaid mõtestatult!

MIKS ON ETTEVÕTLUSÕPE MOOSTE MÕISAKOOLIS OLULINE?

Direktor Ave Kikas: "Kuna elus on vaja julgust ja pealehakkamist erinevates olukordades hakkamasaamiseks ning koostööoskused on tänapäeval vägagi vajalikud, siis tahame pakkuda oma õpilastele võimaluse läbi ettevõtlusõppe arendada enda suhtlemis- ning planeerimisoskuseid, teha koostööd ning julgelt oma arvamust ja ideid välja pakkuda. Toetame ettevõtlusõppega iseseisvate, mõtlemis- ning otsustusvõimeliste inimeste arengut."

ETTEVÕTLUSÕPPEST ON KUJUNENUD KRISTJAN JAAK PETERSONI GÜMNAASIUMI ÕPPURITE LEMMIKAINE

Tartu Kristjan Jaak Petersoni Gümnaasium oli üks viiest üldhariduskoolist, kus õpetati eelmisel õppeaastal Edu ja Tegu raames valminud ühtsete gümnaasiumi ettevõtlusõppe ainekavade järgi. Ettevõtlusõppe populaarsus koolis on iga aastaga kasvanud ning selle arendamisele pööravad aina rohkem tähelepanu nii koolimeeskond kui õppijad ise. Gümnaasiumi direktor Merike Kaste ning majandus- ja ettevõtlusõpetaja Urmas Persidski selgitavad, milles seisneb trendi saladus.

Tartu Kristjan Jaak Petersoni Gümnaasiumis on õpilastel võimalik valida paljude valikainete moodulite vahel. Nende hulgas on eraldi Majandusmoodul ning Ettevõtlikkus- ja ettevõtlusmoodul.

Majandusmoodul koosneb kuuest kursusest:

- ▶ 10. klassis - kaks kursust Majandus ja ettevõtlusõpet,
- ▶ 11. klassis - kaks Õpilasfirma kursust, mille käigus õpilased loovad realselt õpilasfirma
- ▶ 12. klassis - Isikliku rahanduse ja Rahvusvahelise majanduse kursuse.

Ettevõtlikkus- ja ettevõtlusmoodul pakub järgmisi kursusi:

- ▶ Läbi terve gümnaasiumi - Ettevõtjad ja ettevõtlus, mille käigus külastavad tunde erinevad ettevõtjad ja teised edukad ning tuntud inimesed. 12. klassis lisandub kokkuvõttev seminaride osa.
- ▶ 10. klassis - Projektikirjutamise ABC
- ▶ 11. klassis – kaks kursust: Kogukonnapraktika ja Enesemüümise kunst
- ▶ 12. klassis – kaks kursust: Kuidas saada rikkaks ja Ärietika

Lisaks toetab ettevõtlusõpet inglise keele moodulis pakutav Inglise ärikeel.

Nii Majandusmoodul kui Ettevõtlikkus- ja ettevõtlusmoodul on osutunud õpilaste seas ääretult populaarseks. Grupid on alati täitunud, mõnel aastal on avatud koguni kaks gruppi ning grupis on rohkem kui 24 õpilast.

Noored korraldavad ise õppimist huvitavaks

Rääkides ettevõtlusõppega seotud õppeprojektidest, toob Urmas Persidski esile kooli hea traditsioonina erinevate külalisõpetajate kutsumise koolitundidesse, sageli on nendeks ettevõtjad, kultuuriinimesed, poliitikud või muul alal edu saavutanud inimesed. „Kasutame nii „Tagasi kooli“ programmi kui isiklike kontakte. Samuti on saanud tavapäraseks, et õpilased ise kutsuvad enda jaoks olulisi ettevõtlikke inimesi esinema,“ räägib Persidski. „Selleks ei ole eraldi tunniressurssi, oleme võimalikult paindlikud kõigi esinejatega arvestades. Edukaks on osutunud ka meie õpilasfirmad.“

Kooli nelja ja poole tegutsemisaasta jooksul on meie õpilasfirmad kolmel korral jõudnud võistluse „Eesti parim õpilasfirma“ finalistide hulka. 2017. aasta Edu ja Tegu tunnustuse aasta ettevõtlik õppur pälvis meie gümnasist Marten Soeson.“

Sellel õppeaastal käivitati projekt, kus majandusmooduli õpilased läbivad ettevõtlusalase praktika Marjamaa talus. „Loodame, et sellest kujuneb pikaajaline koostöö ja traditsioon,“ nendib Persidski.

Direktor Merike Kaste lisab, et ettevõtlikkust toetab ka kooli uurimis- ja praktiliste tööde süsteem. „Paljud õpilased korraldavad praktilise tööna ürituse koolis. Nii näiteks toimus meil saade „Su nägu kõlab tuttavalt“ koos filmimise ja ülekandega, Petersoni etenduste ja filmide festival, Petersoni stendide loomine, koolisisesed võistlused ja muudki. Ettevõtlikkusele aitavad kaasa õppekäigud, kus õpilased näevad ja kogevad igapäevast töö- ja majanduselu. Näiteks Viru kaevanduse, ETV ning BBC, USA sõjalaeva külastamine,“ toob Kaste näiteid kooli silmaringi avardavast ja noortele kogemusi pakkuvast igapäevaõppes.

KJPG aasta
ettevõtlik õppur
2017 Marten
Soeson

Praktiliste oskuste arendamise vajadus suurendab ettevõtlusõppe mahtu

Tartu Kristjan Jaak Petersoni Gümnaasium osales ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu raames väljatöötatud gümnaasiumi valikkursuse „Ettevõtlusõpetus“ piloteerimises 2017.-2018. õppeaastal. Valikkursust „Ettevõtlusõpetus“ piloteeriti 10. klassiga. Kursus jagunes enam-vähem võrdselt nelja õppeteema vahel – ettevõtluskeskkond, ettevõtte alustamine, turg ja turundus ning finantsid ja kursuse soovituslik pikkus oli 35 tundi. Kursusega kaasnes ka nn „tööriistakast“ ehk meetodilised võtted ja soovitused erinevate teemade läbimiseks. „Üsna pea sai selgeks, meie soovime ettevõtlusõpetust oma gümnaasiumis pakkuda veelgi põhjalikumalt kui 35 tundi. Lisaks etteantud teemadele vajame veel aega auditooriumiväliste tundide läbiviimiseks nagu näiteks ettevõtete külastamine, turu-uuringute läbiviimine, intervjuud ettevõtjatega, kodukoha ettevõtete kaardistamine ja muud tegevused. Kuna meie koolis oli võimalik ettevõtlusõppe mahu suurendamine, siis jagasin teemad kahe kursuse peale, kokku 70 tundi. Lisaks on meie õpilastel võimalik kinnistada oma 10. klassis saadud teoreetilisi teadmisi praktilise õpilasfirma loomisega 11. klassis,“ tutvustas Persidski põhjalikku ettevõtlusõpetuse ainekava rakendamise süsteemi. Ainekava saabki iga kool kohaldada sobivalt.

Seega soovib Urmas oma õpilastega käsitleda eelpoolnimetatud neljale teemale lisaks veel viiendana ettevõtte alustamist ja juhtimist. „Olen sageli õpilasfirmade juhendamisel täheldanud, et firma suudetakse asutada üsna lihtsalt, kuid kõige suurem probleem tekib meeskonnatöö ja juhtimisega. Seal paljud õpilasfirmad ka ebaõnnestuvad. Juhtimisprobleeme on ka õpilasfirmade liikmed ise kõige suurema probleemkohana välja toonud – ei

KJPG ÕF SAKS
peaministriga
kohtumas

osata eesmärke püstitada ja saavutada, puudub aja- ja iseenda juhtimise oskus, rääkimata organisatsiooni juhtimisest ja otsuste langetamise oskusest. Seetõttu soovime ettevõtte juhtimise all käsitleda alateemasid nagu organisatsiooni juhtimine, strateegiline juhtimine, missioon, visioon, eesmärkide püstitamine ja saavutamine,“ räägib ta kooli ettevõtlusõppe tulevikuplaanidest.

Piloteerimise kogemust hindab Urmas Persidski positiivselt ning jagab majandus- ja ettevõtlusõpetajana oma heameelt, et Edu ja Tegu programm sai teoks. „Suur abi oli meetoodilistest soovitudest, sest õpetajad on ammu oodanud meetoodilisi abivahendeid tundide läbiviimiseks. Isiklikult tundsin suurt huvi täiendkoolituste vastu, mida pakkusid Tallinna ja Tartu Ülikool ning Innove. Sain koolitustelt tänuväärset teadmiste- ja meetoodikaalast täiendust, et oma ainetunde atraktiivsemaks muuta. Loodan, et suutsin ja suudan ka edaspidi tänu sellele oma tunde õpilaste jaoks muuta huvitavamaks ja mitmekesisemaks,“ räägib Persidski.

Konkurentsivõime tagavad praktiline haridus ja kogukonna kaasatus

Mõeldes üldiselt hariduse suundadele, et toetada paremini noorte konkurentsivõimet nii tööturul kui elus, peab Persidski oluliseks õppe praktilisemaks muutumist.

„Rohkem peab olema koostööd ettevõtjatega, ettevõtete küllastamist ja reaalset praktikat ettevõtetes,“ nendib ta. Kristjan Jaak Petersoni Gümnaasiumis küllastavad tunde ettevõtjad, lisaks on õppega seotud koostööprojekt Marjamaa taluga. Õpilafirma, mis annab väga palju praktilist tootearenduse, turunduse, müügitöö, raamatupidamise ja meeskonnatöö kogemust, on muutumas üha populaarsemaks. Ettevalmistus tööeluks on ka Inglise ärikeelega tunnid ettevõtetes ning ettevõtlusmooduli õpilased on igal aastal küllastanud ka Sparki ja Ettevõtlusküla programme. Ettevõtlikkuse arendamine läbib gümnaasiumis kogu õppekava ja on kindlalt üks prioriteetidest. Koolil on aktiivne õpilasesindus, õpilased ise korraldavad koolisiseseid üritusi, suhtlevad võimalike sponsoritega. Plaanis on jätkata oma moodulitega ja teha veelgi tihedamat koostööd ettevõtjatega ning muuta ettevõtlusõpet praktilisemaks.

„Usume, et see kõik arendab noori tuleviku päristööeluga kohanemisel,“ on Persidski optimistlik.

ETTEVÖTLIKKUSE MÄRKSÕNAD KOO LIS: HU VI TEK ITAMINE, ÕIG ED IN IME SED, KO OST ÖÖ JA PRAK TIL IS US

7. märtsil Tartus Haridus- ja Teadusministeeriumi saalis kogunenud Tartu linna ja maakonna hariduse võtmeisikute seminaril jõuti nii esitlustes kui grupitöodes selleni, et nii noorte heade õpitulemuste kui tuleviku edu taga on huvi. Seetõttu on ka tänapäeva koolil oluline roll huvi tekitamisel teadmiste omandamise vastu. Selleks peab kogu koolipere astuma ühte jalga ning pakkuma elulisi ja praktilisi kogemusi.

Seminaril avanud Tartu Linnavalitsuse haridusosakonna juhataja Riho Raave rõhutas ettevõtlikkuse olulisust hariduses ning tõi esile, et selle arendamiseks tuleb teha koostööd nii koolisisestel kui ka väliste asutustega. Oma ettevõtlusõppe kogemusi jagasid noore vaatenurgast Robin Saluoks ning koolide poolt Põlva Gümnaasiumi direktor Alo Savi ja Tartu Variku Kooli direktor Peeter Kikas ning ettevõtlusõpetaja Janeli Virnas. Osalejatel oli võimalus saada ülevaade erinevatest ettevõtlusõppe elluviimise võimalustest ettevõtlusõppe programmi toel.

Robin Saluoks: Kooli roll on tekitada huvi õppimise vastu

2018. aasta noore ettevõtja tiitli omaniku, 23-aastase eAgronomi juhi Robin Saluoksa karjäär algas just huvist ja oskusest näha arenguvõimalusi. Läbi inspireerivate õpetajate tekkis tal huvi ettevõtluse vastu juba põhikooli ajal, kui füüsikaõpetaja suutis teema köitvaks teha seda läbi ettevõtluse selgitades. Gümnaasiumis arendas õpilasfirmaga eksperimenteerimine vajalikku tegutsemisjulgust. Robin oli nimelt eduka õpilasfirma 3 Põrsakest üks asutaja, firma tegutseb tänaseni. Alahinnata ei saa ka biograafiate mõju, mille lugemine, kuigi salaja viimases pingis, oli kindlasti üheks motiveerivaks jõuks.

Robin tõi oma kogemuse najalt välja kolm aspekti, mida ettevõtjal ärieduks vaja on ning mida kool saab toetada. Nendeks on enesedistsipliin, julgus teha ja öelda ning põhimõttekindlus. Robin on tänulik oma koolikogemusele, mis neid omadusi arendas. Ta andis kaks soovitusi koolidele, kuidas tekitada õppijates huvi, sh ka nende teadmiste vastu, milles õpetajad ei ole ise eksperdid: kutsuda eeskujud kooli rääkima ning suunata lugema biograafiaid. Parim, mida kool saab tänapäeval anda, on tekitada huvi teadmiste omandamise vastu ka iseseisvalt. Tuleb vaid leida viisid, kuidas seda teha.

Alo Savi: Tuleb leida eestvedajaks õige inimene ja teda toetada

Põlva Gümnaasiumi juht Alo Savi avaldas saladuse, kuidas koolis ettevõtlikkuse arendamine ja ettevõtlusõppe hästi toimima saada. Ta soovitas leida eestvedajaks õige inimene ja vingumise asemele teda toetada ning siis töötab

kõik justkui iseenesest. Põlva Gümnaasiumis on selline inimene ettevõtlusõpetaja Kaia Tamme näol olemas. Kui tublid inimesed on leitud, ei tohi tappa nende motivatsiooni keelamise ja vastuseisuga, vaid rakendada Jah-poliitikat ning lasta neil tegutseda. Alo Savi küsib uuenduste puhul pigem, kuidas tema juhina saab aidata.

Koolis ettevõtlikkuse osa korraldades on veel oluline märksõna laiskus. Hea laiskuse abivahend on võrgustik – koostöövõrgustik nt külalisesinejate tundidesse kutsumiseks aitab hädast välja nii laisad kui virgad. Põlva Gümnaasiumis käib aastas oma kogemusi jagamas sadakond välist esinejat. Alo Savi rõhutas, et koolis tasub teha asju, mille kasu on suurem kui sinna panustatav energia, muidu kaob huvi ja motivatsioon.

Alati puuduolevateks ressursideks on aeg ja raha, mida pole ühelgi koolil piisavalt. Paremini majandada aitab juba mainitud võrgustik, näiteks koolidevaheline koostöö annab võimaluse sõidutada mitme kooli lapsi kaugematele üritustele ühise bussiga. Samuti toetavad maakondlikud arenduskeskused. Aega annab näiteks oskuslik tegevuste planeerimine ja võimalusel koostöös, mitte dubleerides. Näiteks Põlva Gümnaasiumis on päevas jäetud 80 minutit tundidevaba aega, kuhu saab paigutada väliskülaliste esinemisi, erinevaid üritusi ja tegevusi, milleks tunnis aega ei ole, õpilasfirmade kogunemisi, õpilasomavalitsuse koosolekuid.

Seega koolijuht saab esimese sammuna leida ettevõtlusõppe eestvedajaks õige inimese ja teda toetada ning kõik muu tuleb lihtsamalt.

Peeter Kikas: Ettevõtlusõpe peab sisaldama ka praktilist tegevust

Tartu Variku Kooli eelkäijas, 14. Keskkoolis ja hilisemas Tartu Kunstigümnaasiumis oli majandusõpe 90ndatel juba olemas Junior Achievement Eesti programmide alusel, kuid tõeline murrang toimus siis, kui ettevõtlusõpetajana hakkas 2008. aastal tööle majandusharidusega Karmo Kurvits. Variku Kooli direktor Peeter Kikase sõnul loodi Kurvitsa eestvedamisel juba 2009. aastal koolis esimene õpilasfirma, kes saavutas edu ka üleriigilisel õpilasfirmade võistlusel ning lendas Itaaliasse üle-euroopalistele võistlustele Eestit esindama. Ja nii see kõik algas. Karmo Kurvits on vahepeal saanud Võru Gümnaasiumi direktoriks, aga kuuldavasti ei ole tema töö õpilasfirmadega lõppenud ja tegemist on jätkuvalt ettevõtlusõppe guruga, keda Lõuna-Eestis, kui mitte ka kaugemal, sageli eeskujuks tuuakse. 14. Keskkoolis aga hakkasid õpilasfirmad aktiivselt tegutsema.

Peeter Kikase sõnul peetakse peale koolide reorganiseerimist tekkinud Variku Koolis oluliseks ettevõtluse õppimist ja õpetamist läbi praktilise tegevuse ning analüüsi. Seetõttu pani kooli uus ettevõtlusõpetaja Janeli Virnas aluse ettevõtluse õpetamisele läbi minifirmade tegemise 7. ja 8. klassis, mis annab kogemuse ettevõtja kingadest. Minifirmat on võimalik siduda ka loovtööga. 9. klassis viivad õpilased vabalt valitud projekti ise ellu, läbi mille kinnistatakse kahel eelneval aastal saadud teadmisi ja oskusi.

Virnas tõi välja ilmselt igale alustavale ettevõtlusõpetajale tuttava kitsaskoha, milleks on ettevõtlustundide väike arv

ja tihe tunniplaan ning sageli ka koostöö kooli sees. Kui esimene väljakutse paneb õpetajad loominguliselt lähenema ehk mõtlema, milliseid tegevusi ja kellega koos saaks teha, siis teise väljakutse lahendamiseks on abiks koolijuhi tugi ühtse fookuse sõnastamisel ja koostöise õhkkonna loomisel. Näiteks korraldatakse Variku Koolis muuhulgas igal aastal nii laataseid kui ka ettevõtlikkuspäeva, kus kõik võivad ise tegevuse valida. Viimati otsustasid 9. klassi õpilased õpetada 6. klassi lapsi. Seega ainete lõimimine ja koostöö koolis ettevõtlusõppes ja ka ettevõtlikkuse arendamiseks on Janeli Virnase sõnul määrava tähtsusega, sest igas aines on kohta ettevõtlusteadmiste edastamiseks, tuleb see koht ja võimalus lihtsalt üles leida.

Maailmakohvik: süsteemsus ja koostöö ennetavad ootamatustest tekkivaid seisakuid

Maailmakohviku stiilis laudkondades arutlesid osalejad üheskoos ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe võimaluste üle ning prooviti leida tavapärastele koolide väljakutsetele lahendusi.

Laudkonnad tõid välja olulised aspektid ettevõtlusõppe ja ettevõtlikkuse arendamiseks koolis:

- ▶ Kogu koolimeeskonna ühtne tegutsemine ning ühtne koolitus. See on tulemuslik ning ennetab ühtlasi kahju, mis võib tekkida ühe ja ainsa eestvedaja vahetumisest.
- ▶ Ettevõtlikkust ja ettevõtlusõpet soosiv hoiak ning süsteemne lähenemine. Süsteemsus tagab samuti selle, et inimeste liikumine ei tekita koolis seisakut. Süsteemselt saab ettevõtlikkust arendada ja ka ettevõtlusteadmisi edastada läbi erinevate ainetundide ja ülekooliliste projektide-tegevuste. Tegutsemise eelduseks on koolijuhi tugi.
- ▶ Koostöö – nii koolisisesele kui kaasates lapsevanemaid, kogukonda, ettevõtjaid. Koostöö erinevate koolide, nt ka linna- ja maakoolide vahel, pakkumaks nii õpetajatele kui õppijatele keskkonnavahetust ja uusi kogemusi. Igale linnakoolile on sõberkool maale!
- ▶ Tandemõpetamine, külalised. Kaasata teemaspetsialistid tundi andma. Nt eelarvestamist saab rääkida kooli majandusjuht, õpilased ise saavad jagada teemasid, mida süvitsi oskavad (hobid), lapsevanemate hulgas on erialaspetsialiste.
- ▶ Ainete omavaheline seostamine ja praktiline õpe. Ettevõtet külastades vaadelda firma tegevusi detailsemalt erinevate ainete raames. Kooli ülesanne on seejuures anda ülesandeid, mis päriselt arendaksid ettevõtlikkust läbi praktilise läbitegemise, olgu need intervjuud ettevõtjatega või muud temaatilised harjutused. Oluline koht on hilisemal analüüsil ja arutelul.

ÜKS KÜSIMUS: KUIDAS ÕPETAD ETTEVÕTLUST?

Vastavad Edu ja Tegu kuuekuulises ettevõtlusõppe baaskoolitusprogrammis osalejad

ANU PAJO, Põltsamaa Ühisgümnaasium:

Kool peab olema koht, kust noor saab teadmisi erinevatest valdkondadest. Mõned aastad tagasi sündis Põltsamaa Ühisgümnaasiumis aine nimega KESA, mis on lõimitud kokku neljast ainekavast: karjääriõpetusest, majandusest-ettevõtlusest, suhtlemispsühholoogiast ning projektitöö alustest. Nende ainete õpetajatena märkasime ühel hetkel, et ainetes on palju kattuvaid teemasid ning otsustasime luua nõ ühise aine.

Juba mõnda aega oleme mõelnud, et midagi taolist võiks/peaks olema ka põhikoolis. Ka nemad vajavad teadmisi nii pere eelarvest, säästmisvõimalustest, ettevõtlusest, karjääriplaneerimisest, aga ka elementaarsetest suhtlemisostkustest. Kuidas seda teha, et õpilaste koormus ei suureneks? Põhikoolis on olemas ühiskonnaõpetus, inimeseõpetus, (majandus)geograafia. Koostöös nende ainete õpetajatega tuleb üle vaadata ainekavad, leida ühisosad ning kus puutepunkte ei leia, siis tulevad appi klassijuhatajatunnid. Võimalusi on palju, tuleb lihtsalt kusagilt pihta hakata.

INGA JÜRIMÄE, Hiiumaa Gümnaasium:

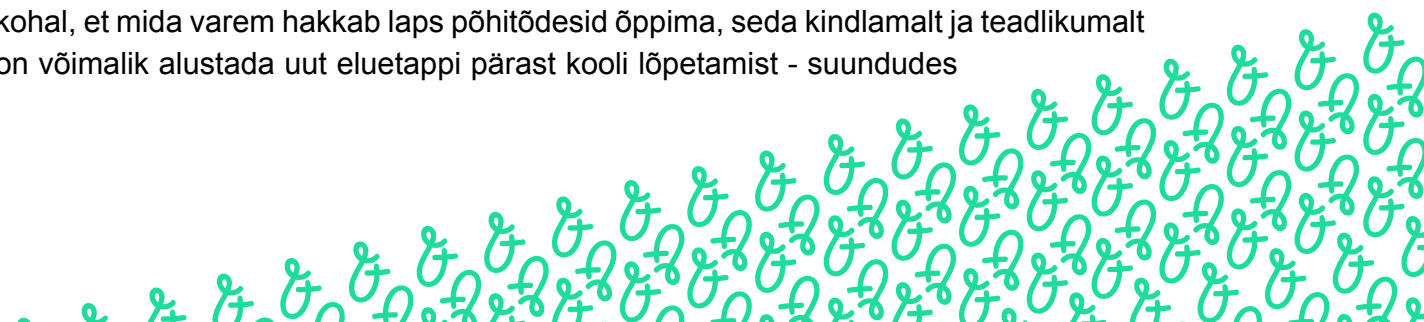
Olen püüdnud majanduse ja ettevõtluse tunnid muuta praktiliste harjutuste ja ülesannete kaasabil võimalikult elulähedaseks ja põnevaks. Olen saanud käimasolevast koolitusprogrammist kaasa päris huvitavaid nüansse ja uusi ideid, mida soovin kindlasti oma tundides kasutama hakata. Unistan, et ka Kärdla Põhikooli vanemas astmes oleks majandus- ja ettevõtlusõppe tunniplaanis ning ka seal oleks noortel võimalik saada vajalikud teadmised ja praktilised kogemused antud valdkonnas.

MEELIS LOOVEER, Nissi Põhikool:

Mina olen tõenäoliselt koolitusprogrammi kõige väiksema õpetajakogemusega osaline. Väikeettevõtte omanikuna õpetan alates veebruarist Nissi Põhikoolis ettevõtlikkust. Kuna ettevõtlikkus on valikaine ja mulle on antud suhteliselt vabad käed, siis proovin läheneda õpetamisele vähem akadeemiliselt. Annan õpilastele palju loovaid ülesandeid, lasen teha grupitöid ja ajurünnakuid, kutsun klassiruumi külle põnevaid külalisi - näiteks kohalikke ettevõtjaid. Lisaks vaatame inspireerivaid videoid ettevõtlusest ja ettevõtlikest noortest ning nende ideedest. Silmapiiril on väljaspool klassiruumi toimuvad tunnid. Hea meel on juba näha õpilaste poolt häid ja loovaid ideid.

ERIKA TAFENAU, Tallinna Rahumäe Põhikool:

Majandus- ja ettevõtlusõppe peab minu hinnangul käima käsikäes muude õpingutega. Olen seisukohal, et mida varem hakkab laps põhitõdesid õppima, seda kindlamalt ja teadlikumalt on võimalik alustada uut eluetappi pärast kooli lõpetamist - suundudes

kas palgatööle või hakates ettevõtjaks. Rahaga ümberkäimise harjumused kujunevad erinevatel eluetappidel, kuid siinkohal võib majandus- ja ettevõtlusõpe anda otstarbekaid ideid.

Ettevõtlusõpe meie koolis hakkab lõimuma järk-järgult. Hea võimalus on teatud kooliastmes siduda ettevõtlusõpe õpilasfirmade loomisega. Olen üsna veendunud, et õpilasfirmad annavad küllaltki realistliku ülevaate ettevõtluse toimimisest ning lisaks oma grupi õpilasfirmale on võimalik hinnata ka teiste gruppide tegevust protsessi käigus.

Ettevõtlusõpe ei tähenda ainult (õpilas)firma loomist, vaid üleüldist meeskonnatöö arendamist, ühiste ideede genereerimist, analüüsimist ning argumenteerimist. Käsikäes ettevõtluse põhitõdedega on võimalik saavutada suurepäraseid tulemusi ühistes ettevõtmistes.

Õpe peab toimuma nii, et ka ettevõtlusest mitte vaimustunud õpilane suudaksid ülesandeid kaasa teha särasilmsena.

TUULIKE MÖLDER, Osula Põhikool:

Meil on teatud protsessid koolis käimas, aga see pole kindlalt eesmärgistatud tegevus. Sügisest saan esimese klassi, kellega saan kõiki õppeaineid integreerides õpetada kõiki neid pädevusi, mis on ettevõtlusõppe programmis ära toodud. Järgmisel õppeaastal saab kindlasti alustada ühe ettevõtlusringiga. 7. ja 8.klassis asenduvad või koonduvad karjääriõpetuse tunnid ettevõtlustundideks.

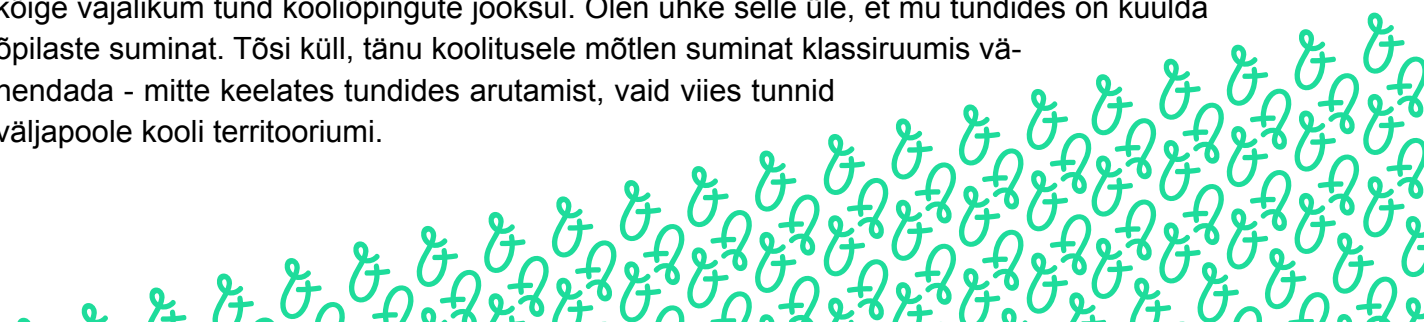
Jagaksin siinkohal ka üht näidet Saksamaalt, kus käisin 10 aastat tagasi LEADERi maanoorte programmiga. Tegu oli maapiirkonna põhikooliga, kus koostöös sotsiaalosakonna, töötukassa ja piirkonna ettevõtetega oli välja töötatud põhjalik programm. Juba algklassides õpilased tutvusid ettevõtetega, kuid 7.-9. klassini oli kohustus teha vähemalt kolmes ettevõttes praktikat. Kogu õppeaasta jooksul oli üks päev nädalas ettevõtte päev ja siis oli paar nädalat ka nõ pikka praktikat. See andis ka tööandjale võimaluse oma potentsiaalset tulevast töötajat tundma õppida, leida tööd koolivaheajaks. Õpilased said ka reaalselt tagasisidet selle kohta, kas unistatud tööks on võimeid/iseloomu/vms. Iga kursus lõppes esitlusega.

MAIBRITT KUUSKMÄE, Pärnu Täiskasvanute Gümnaasium:

Ettevõtlusõpet soovin õpetama hakata läbi ettevõtetes käimise, sest kõige parem viis õppimiseks on läbi praktiliste kogemuste ja ettevõtja loo. Lisaks kujutan ette, kuidas ma viin õpilasi erinevatesse finantsasutustesse, nagu pangad, maksuamet ja muud kohad, kus näidatakse täpselt, kuidas erinevad protseduurid käivad ning kuidas majandus töötab. Plaanin tundi rääkima kutsuda finantsteadlikud noored. Eelkõige loodan, et huvi ettevõtlusõppe vastu on suur eelkõige põhikoolis, kus noored on tihti peale jäänud hammasrataste vahele.

IRINA TŠIGIR, Tallinna Laagna Gümnaasium:

Õpilased ei vaja vaid karjääriõpetuse tundi või majandus- ja ettevõtlustunde õpilasfirma loomiseks, vaid vajavad majandus- ja ettevõtlusõppest ning karjääriõpetusest lõimitud tundi. Sellist pisut lõimitud ainet olen andnud Tallinna Mustjõe Gümnaasiumis. Kuulsin direktorilt, et vilistlased tulevad kooli ja ütlevad, et selline tund oli üks parimaid, mis „päris eluks“ ette valmistas ja üldse kõige vajalikum tund kooliõpingute jooksul. Olen uhke selle üle, et mu tundides on kuulda õpilaste suminat. Tõsi küll, tänu koolitusele mõtlen suminat klassiruumis vähendada - mitte keelates tundides arutamist, vaid viies tunnid väljapoole kooli territooriumi.

INGE MÄLTZER, Rõuge Põhikool:

Rõuge Põhikoolis jätkan kindlasti õpilasfirmade juhendamist ja loodan, et me ühiselt õpetajate ja lastevanematega saame muudetud või ühildatud oma õppekava erinevad osad innovaatiliseks ning loovaks ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppeks. Pärast koolitussessiooni loodan olla teadlikum, avatum ja innovaatilisem ettevõtlusõppe õpetaja või vähemalt õpilasfirmade juhendaja.

MARIKA KRUK, Pärnu Rääma Põhikool:

Majandus- ja ettevõtlusõpe annab võimaluse lennukalt unistada, samas jäädes realistideks, teades, mida on mõtet arendada/juurutada, mida mitte. Sooviksin järgmisel õppeaastal oma koolis tööle panna mini õpilasfirmasid. Eelnevalt õpetan õpilastele, kuidas teha turu-uuringut ning seda analüüsida. Alles seejärel mõtleme, millise minifirma keegi loob. Samuti uurime erinevaid projekte, et meie õpilaste minifirmad saaksid mõnega neist haakuda/liituda. Kena oleks, kui minifirmadel oleksid partnerid teistest Eesti koolidest ja ka teistest riikidest.

MART KIMMEL, Pärnu Rääma Põhikool:

Unistan suurelt: ideaalis on ettevõtlusõpe koolis üles ehitatud praktilisele tegevusele, nimetagem seda ka õpipoisiõppeks, kus noor saab koolis teatud teadmised ja oskused ning seejärel läheb realselt töökeskkonda neid järele proovima. Unistan sellest, et praktikanädalad on ka juba põhikooli III kooliastmes, nt igal aastal viis tööpäeva realselt kuskil ettevõttes, mittetulundusühingus või riigiasutuses. Täna on juba olemas algatus "Tööle kaasa", mis on väga hea ja ülla ideega.

Pikemaid lugusid ettevõtlusõppe baaskoolitusprogrammis osalejatega saab lugeda

[SA Innove kodulehelt](#)

Koolitusprogrammis osalejatest on kujunenud sõpruskond ja kogemuste vahetamise võrgustik

STARTERI KOGEMUS SÜTITAS UKRAINA ÜLIÕPILASI JA ÕPPEJÕUDE

Märtsis Tartu Ülikooli Ideelabori eestvedamisel Ukraina Haridus- ja Teadusministeeriumis toimunud innovaatiliste õppemeetodite seminar oli lõppakord Ukraina ülikoolidele suunatud praktilise ettevõtlusõppe arendamise projektile „Praktilise ettevõtlusõppe arendamine Ukraina ülikoolides toetudes Eesti parimale praktikale“. Kaheaastane projekt sisaldas üliõpilastele suunatud äriarendusprogrammi Yep!STARTER elluviimist ja aktiivõppe metoodika seminare õppejõududele. Programmi disainimisel lähtuti Eestis juba mitu aastat ülikoolide üleselt toimiva STARTERi kogemusest.

Lõpuüritusel osalejaid tervitama tulnud Ukraina Haridus- ja Teadusministeeriumi aseminister Strikha Maksim Vitaliyovitch rõhutas Eesti eeskuju olulist rolli Ukraina haridussüsteemi arendamisel.

STARTERI TIIMIDE JA MENTORITE KIIRKOHTING EESTI ÜHEL SUURIMAL MENTORÜRITUSEL

Kaheksa Eesti kõrgkooli ühine äriideede arendamise programm STARTER on olnud juba kolm aastat tudengitele hüppelauaks nii ettevõtlusesse kui rahvusvahelistele start-up võistlustele, kust on toodud preemiaid. STARTERisse annavad hindamatu panuse rohkem kui 50 mentorit, kes missioonitundest soovivad panustada uute edulugude sünni ja ettevõtluse arengusse. Mentorite tagasiside üritusest on välja kujunenud Eesti üks suurimaid ja tudengite poolt kõrgelt väärtustatud mentorkohtumisi, kus eriala- ja ettevõtlusteadmiste sünergiast sünnib innovatiivseid lahendusi ja uusi idufirmasid. Kokku üle 160 tudengi ja 50 mentori kogunesid 27.-28. märtsil Tallinnas ja Tartus oma ideede edasiarendamiseks nõu saama.

Startup Speed Dating
Night kevad 2019

STARTERi vilistlane, tiimiga Timey Ajujahi finaali jõudnud Martin Möllits: „Praktiline tagasiside ja soovitusel oma ala spetsialistidelt, kes on olnud minuga sarnaselt alustava ettevõtja kingades ja maadelnud samade katsumustega, annab võimaluse noore ja rohelisena alustades mõndagi eksimust vältida. Ühe õhtu jooksul erinevate valdkondade ekspertidelt nõuannete saamine andis palju usku, ideid ja ka kontakte idee edasiarendamiseks.“

STARTERi programmi vilistlane Michael Rhodes: „Mentorõhtu on nagu päriselu Google – kõikidele küsimustele on võimalik vastus saada sekunditega inimestelt, kes on kõike seda teinud, mida ise plaanid tegema hakata.“

KOOLID SAID TOETUST ETTEVÕTLUSÕPPE ARENDAMISEKS KOOSTÖÖS KOGUKONNAGA

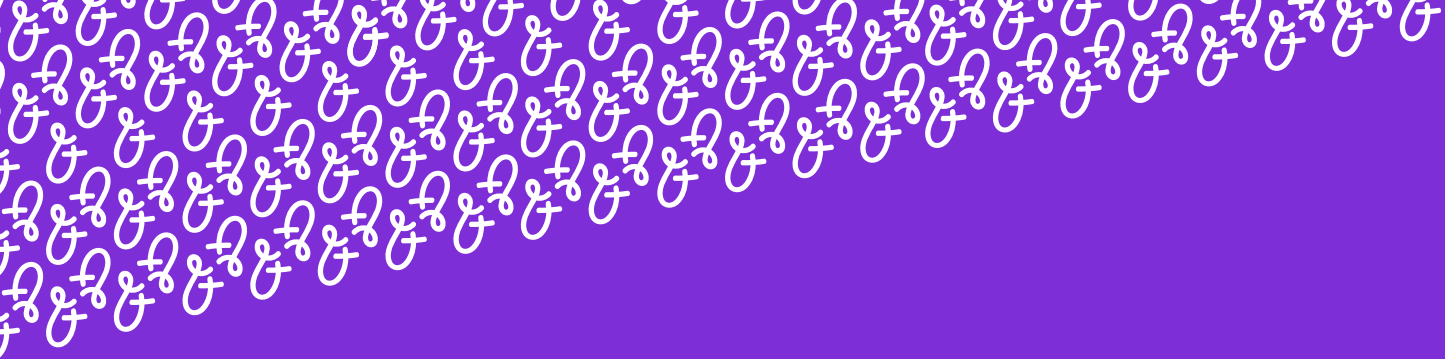
Euroopa Sotsiaalfondi taotlusvoorus „Koolide, kogukonna ja ettevõtjate koostöö toetamine ettevõtlusõppe praktilisemaks muutmiseks” esitati Innovesse 31 projektitaotlust, millest saavad toetust 14. Välja jagatakse 127 951 eurot.

Ettevõtlusõppe taotlusvooru eesmärgiks on koolide, kogukonna ja ettevõtjate koostöö tõhustamine ettevõtlusõppe praktilisemaks muutmisel ning ettevõtliku õppe põhimõtete juurutamine ning õppurite ettevõtlikkusteadlikkuse suurendamine. Toetatavate projektide raames kaasatakse erinevaid kooliväliseid partnereid ettevõtlusõppe läbiviimisesse ning planeeritakse ettevõtlusõpet praktilisemaks muutvaid tegevusi.

Toetust saanud projektide nimekirja leiab [Innove kodulehelt](#). Soovitusi projekti sisuliseks planeerimiseks ning näiteid läbiviidud projektidest leiab [ettevõtlusõppe programmi kodulehelt](#).

SÜNDMUSTE KALENDER

- ▶ **2.-4. aprillil** tulevad Eesti ettevõtlusõppega tutvuma ning headest praktikatest õppima Iisraeli ettevõtlusõppe arendajad MTÜ-st Mifras.
- ▶ **5. aprillil** toimub Eesti esimene mini-minifirmade laat „Taba-Mini 2019“, korraldajaks Tabasalu Ühisgümnaasium.
- ▶ **6. aprillil** premeeritakse tublimaid JA Eesti Creatloni võistlejaid ning ettevõtlusmuinasjutude kirjutajaid pidulikul aktusel EBS-is. Samas toimub ka vabariiklik majandusolümpiaad.
- ▶ **11. aprillil** toimub võistlus „Eesti parim minifirma 2019“ Tallinnas SEB Innovatsioonikeskuses.
- ▶ **Aprillis** kuulutab Ida-Viru Ettevõtluskeskus välja traditsioonilise edulugude konkursi
- ▶ **3. mail** leiab esmakordselt aset võistlus „Eesti parim kutseõppe õpilasfirma 2019“ Noore Meistri ürituse raames.
- ▶ **8.-9. mail** selgub Tallinnas Eesti parim õpilasfirma 2019.
- ▶ **16. mail** jagatakse häid praktikaid Tallinnas ettevõtete ja koolide koostööseminaril.
- ▶ **17. mail** toimuvad STARTER programmi regionaalsed finaalid Tallinnas ja Tartus.

Lähemalt programmist:

ettevotlusope.ee

hm.ee/ettevotlusope

facebook.com/ettevotlusope

[YouTube](#)

[Ettevõtlusõppe materjalid](#)

[Ettevõtlusõppe uudiskirjad](#)

Kontaktid:

KRISTI PLOOM - Haridus- ja Teadusministeerium, programmijuht

Kristi.Ploom@hm.ee

PIRET ARUSAAR - Tartu Ülikool, programmijuht, eelinkubatsiooni tegevussuuna juht

Piret.Arusaar@ut.ee

ÜLLE KESLI - Tartu Ülikool, täienduskoolituse tegevussuuna juht

ulle.kesli@ut.ee@ut.ee

KATRIN KIVISILD - SA Innove, ettevõtliku kooli tegevussuuna juht

KatrIn.Kivisild@innove.ee

LIINA PISSAREV - Tartu Ülikool, teavituse ja tunnustuse tegevussuuna juht

Liina.Pissarev@ut.ee

INES KERIKMÄE - Tartu Ülikool, programmi finantsjuht

Ines.Kerikmae@ut.ee

Fotod: Kädi Alanurm, Merilin Priilinn-Türk, Marit Kuusk, Tartu Kristjan Jaak Petersoni Gümnaasium, Tartu Ülikooli Ideelabor, pixabay.com

